

BESTUURSKUNDIGE BERICHTEN

TE 6580

1987

3 JANUARI

Dep. van Ned.

U.S. 1987

Publikaties KB

IN DIT NUMMER:

VAN EEKELLEN:
"JE WEET NIET WAAR ZE NEER MOETEN KOMEN."
IN 'T VELD:
"JE KUNT NIET VAN ALLES OP DE HOOGTE ZIJN."

INHOUD

- 3 Het realisme van een hoofdredacteur.
- 4 Bepaalt een ster of een streep het gezag? Een interview met minister Van Eekelen van defensie.
- 9 Onder sociale wetenschappers.
Vakgroepmedewerker Menno Tuurenhout reageert op de uitlatingen van Jouke de Vries in BB 2.
- 10 Mededelingen met natuurlijk de tentamenuitslagen.
- 12 Marjolein Putter(derdejaars)koos de politicologische afstudeervariant en verbleef daartoe een maandje in Rotterdam. Haar ervaringen.
- 13 De man van zes miljard. Een zeer hoge meneer van het ministerie van O & W: "Als het met zoveel gelazer moet, dan hoeft het voor mij niet."
- 17 De trein staat op het juiste spoor, maar de weg is nog lang. Het politieke testament van Pieter Winsemius.
- 18 Introducing: Oxford. Een vooruitblik van Detlev van Heest op de komende B.I.L.-excursie.
- 22 Het verband tussen kwaliteit en een sandwich. Bestuurskunde in het Hoger Beroepsonderwijs.
- 24 De bezem er doorheen. In gesprek met Dick Kaphorst, een van de adjunct-beheerders van de Sociale Faculteit.
- 27 Een nieuwe stap. Sandra Hogenbirk blikt in de toekomst.

B.B.

BESTUURSKUNDIGE
BERICHTEN

ISSN: 0920-5772

1e jaargang, nummer 3.
Een uitgave van de
Bestuurskundige
Interfacultaire Vere-
niging Leiden.
Verschijnt 4x per jaar.

Hoofdredacteur:
Frank Neumann
Redactie:
Antoinette Laan
Taco Vingerhoed
Sandra Hogenbirk
Eindredactie:
Bas Berwers

Medewerkers aan
dit nummer:
Coen Schreiner
Menno Tuurenhout
Marjolein Putter
Detlev van Heest
Erik Mulleneers
Jaap van Rooijen
André Hengeveld
Adriaan Visser

Cover design:
Randi van der Toorn
Vrijthoff
Foto voorpagina:
Taco Vingerhoed

Druk: Werkvoorzienings-
schap Zuid-Kennemerland
Haarlem

Redactieadres:
B.B., Rapenburg 59,
2311 GJ LEIDEN

Abonnementen: B.I.L.-
leden en donateurs ont-
vangen B.B. gratis.
Voor niet-leden bedraagt
de abonnementsprijs
f 16,- per studiejaar
(4 nummers).

Advertenties:
Adriaan Visser
tel.(071)140158
André Hengeveld
tel.(071)142974

Met dank aan de medewer-
kers van de vakgroep
bestuurskunde te Leiden.

REALISME

De dag begint om acht uur. Ik neem een verfrissende douche en nuttig een voedzaam ontbijt. Om 8:40 wordt het zo langzaam aan tijd om weg te gaan. Ik pak mijn boeken, die ik de avond van te voren al had klaargelegd, en trek de deur achter mij dicht. Het is mooi weer, een zachte winterzon streelt de Leidse binnenstad. Als ik over het Rapenburg fiets, lachen geveltouristen op leeftijd mij vriendelijk toe en ontwijk ik met grote soepelheid slaapdronken eerstejaars. Om precies 9:00 stap ik de collegezaal binnen. Het Leids kwartiertje wordt benut om de belevenissen van het weekend en de collegestof met medestudenten door te spreken.

ZO HOORT HET.

Maar de realiteit is anders. De dag begint om half tien en ik ben te laat. Met een lichte kater en ruim drie uur slaap achter de rug strompel ik naar de douche. Het ontbijt wordt overgeslagen. Er moet nu toch echt gehaast worden, want het is al 9:50. De boeken voor het onvoorbereide college zijn niet te vinden. Wel kunnen nog enkele blaadjes en een pen worden meegegrist. Buiten regent het en het is koud, heel koud. Als ik met hoge snelheid over het Rapenburg heen storm, zoeken achteloze bejaarden en schichtige eerstejaars ijlings een veilig heenkomen. Eenmaal in de collegezaal, word ik begroet door nors kijkende mede-studenten, en met een eensgezind, doch afgezaagd "goedemiddag" besluiten zij hun straf.

ZE BEGRIJPEN OOK NIETS.

Tja, het leven van een student/redacteur gaat niet over rozen. Alleen ik moet niet teveel klagen. Het kan erger. Neem nu Mark Blaisse en zijn vermeende Margaret Thatcher. Toen ik minister Van Eekelen interviewde, begon hij gelukkig noch te tapdansen, noch "Tulpen uit Amsterdam" te zingen en Ralph Inbar hield zich ook rustig. Dus toch nog een lichtpuntje. Wat de inhoud van dit nummer betreft: zie de linkerbladzijde. Die spreekt voor zich. Lees en geniet. Tenslotte rest mij nog, U een voorspoedig 1987 te wensen, want: ZO HOORT HET.

Frank Neumann,
hoofdredacteur.

IN GESPREK MET DE MINISTER VAN DEFENSIE

Als we op een koude wintermiddag Plein 4 betreden, kijken wij recht in de lopen van twee vervaarlijke gietijzeren kanonnen. Dit is dus Defensie. Eenmaal in het kabinet van de minister, blijkt laatstgenoemde nog in gesprek. We moeten wachten in een klein kamertje, dat is volgebouwd met zware eikenhouten meubelen en plastic bouwpakketten. Na enige tijd zwaait de deur open en begeven we ons naar de kamer van minister Van Eekelen voor een gesprek over Walrussen, kazernes en dienstplicht.

Door Frank Neumann en Coen Schreiner

U bent nu ongeveer een half jaar werkzaam als minister bij defensie. Hoe raakt een minister nu snel ingewerkt in een dermate complexe organisatie als een departement?

"Door de goed georganiseerde overlegstructuur word je al snel bekend met de gang van zaken in het ministerie; maandagochtend bespreek ik met de ministerstaf de actuele zaken; woensdagmiddag is er overleg van de secretaris-generaal met de directeurs-generaal; dinsdag hebben de verschillende krijgsmachtonderdelen hun overleg en elke woensdag is er defensieraad of departementaal beraad; de defensieraad onder mijn voorzitterschap, het departementaal beraad onder voorzitterschap van de secretaris-generaal; donderdag is dus de enige dag dat er tijd beschikbaar is voor dingen buiten de stad; dan worden de werkbezoeken afgelegd, iets wat ik eigenlijk zoveel mogelijk probeer te doen. Naast de overlegstructuur is er dan nog de informatiebun-

del, die met medewerking van de oude minister tot stand komt; daarin staat hoe het departement werkt, en wat de belangrijkste zaken zijn; de secretaris-generaal overhandigt deze bundel aan de nieuwkomer. In mijn geval is dat allemaal niet zo nieuw, omdat ik gedurende vier jaar staatssecretaris van defensie ben geweest."

Omdat Nederland geen duidelijk militaire traditie heeft gekend, is het departement van defensie in Nederland een nogal merkwaardig departement in vergelijking met de andere twaalf. Hoe ziet defensie zijn eigen image?

"Wij willen van de wat terughoudende, passieve voorlichting af, en op dat gebied een wat actiever beleid voeren, meer duidelijk maken wat defensie nu eigenlijk is; in het verleden probeerde defensie, zoals dat heette, geen aanstoot te geven, dat paste een beetje in de psychologie van de jaren zeventig, maar ik geloof dat daar nu helemaal geen aanleiding meer toe is; defensie heeft een goed product en kan daar best mee naar buiten treden."

BEPAALT EEN STER OF EEN STREEP HET GEZAG?

Foto:
Taco
Vingerhoed

De landmacht is nogal bezig met het verbeteren van haar image, maar dat werk werd pas weer te niet gedaan door het incident met de naaktlopers bij het 12^e pantserinfanteriebataljon. U bent daar politiek verantwoordelijk voor. Wat vindt u daarvan?

"Ach zoiets als dat oefenen met dat naaktlopen, dat vind ik een individueel exces, ik geloof niet dat je daar veel aandacht aan moet besteden. Tegen de specifieke commandant is toen een tuchtrechtelijke maatregel genomen. Verder waren er inderdaad dingen die niet door de beugel konden; wat we daar structureel aan gaan doen is een onderzoek naar geweld in de krijgsmacht. Ik vraag mij wel af of dit soort dingen binnen de krijgsmacht vaker optreden dan daarbuiten. Ik geloof dat de krijgsmacht een afspiegeling is van de maatschappij. In de samenleving is sprake van steeds meer geweld en steeds meer alcohol-

gebruik. Dat dit bij ons in sterkere mate het geval zou zijn betwijfel ik. Een belangrijk instrument tegen excessen is de opleiding van commandanten. Zowel bij de officiersopleiding als bij de onderofficiersopleiding wordt veel aandacht besteed aan leiderschapsvorming. Dit is ook hard nodig want neem nu ons dienstplichtigenleger, daar worden jongens op vrij jonge leeftijd met leiding belast, dat is voor de meesten een enorme omschakeling, dat hebben zij nog nooit gedaan. Waar wij ook steeds meer bewust van worden is het feit dat een ster of een streep alleen niet meer de garantie vormen voor voldoende gezag."

De financiën. Het ministerie van defensie gaat er als enige van alle ministeries in de rijksbegroting 2 % op vooruit dit jaar. Geeft dat nu geen scheve ogen in de ministerraad?

"Volgens sommigen ga ik er 2 % op vooruit, volgens mijn eigen mensen ga ik er 1 % op achteruit, want wij hadden gerekend op 3 % groei, dat worden er nu maar 2. Maar inderdaad, er wordt met argusogen gekeken naar defensie en dat betekent dat wij goed moeten zorgen dat het geld goed besteed gaat worden en dat wij dat ook laten zien. Wij moeten tien jaar vooruit plannen. Als ik dan zie wat er dan allemaal verouderd zal zijn vind ik dat we dat geld echt nodig hebben. De NAVO heeft als doelstelling een streven naar 3% groei, daar zitten wij nu dus onder. Dat vind ik niet plezierig maar ik heb dat wel aanvaard. In de eerste plaats in relatie tot de financieel-economische omstandigheden, en in de tweede

Dr. Willem Frederik van Eekelen (5 februari 1931 te Utrecht) studeerde politieke wetenschappen in Princeton (V.S) en rechten in Utrecht alwaar hij in 1964 promoveerde tot doctor met de dissertatie 'Indian foreign policy and the border dispute with China'. Twintig jaar (1957-1977) was hij werkzaam als ambtenaar in buitenlandse dienst, maar in 1977 koos hij voor de binnenlandse politiek. Voor de V.V.D werd hij lid van de Tweede Kamer en in het eerste kabinet Van Agt werd hij staatssecretaris van Defensie. Tijdens 'Lubbers I' vervulde hij deze functie op het departement van Buitenlandse Zaken en 'Lubbers II' luidde een nieuwe fase in zijn carrière in: het ministerschap op Defensie.

"Wij moeten tien jaar vooruitplannen"

plaats omdat, als je het afmeet naar wat andere landen doen, wij toch ongeveer in de middenmoot zitten."

Waarin ligt volgens u het verschil met andere departementen?

"In de eerste plaats is het ministerie van defensie veel groter dan de andere ministeries; ik ben met 130000 man de grootste werkgever van Nederland. In de tweede plaats is het vooral heel concreet. Toen ik staatssecretaris was en bestellingen had geplaatst, zag ik het materiaal in dezelfde regeerperiode nog binnen komen. Dat gebeurt op geen ander ministerie; daar kun je wel besluiten nemen, maar het is pas de opvolger van je opvolger die de resultaten ziet. Ten derde is het geheel meer gelijkgericht; je hebt dan wel de verschillen tussen landmacht, luchtmacht en marine maar au fond is iedereen toch wel met hetzelfde doel bezig, namelijk een zo goed mogelijke defensie op te bouwen, en dat geeft wel een speciaal cachet aan de hele zaak. Bij BZ heb je veel meer afdelingen die tegen elkaar verschillende beleidslijnen verdedigen."

Onlangs stond er een artikel in Vrij Nederland dat over het algemeen de defensiespecialisten in de kamer slecht op de hoogte zijn van bijvoorbeeld de prijzen van Leopard tanks. Daaruit zou je kunnen concluderen dat de kamer minder goed op de hoogte is van defensiezaken. Wat vindt U daarvan? Vindt U dat de kamer goed is voorgelicht?

"In de eerste plaats het vragen van die cijfertjes door de kamer, dat is het testen van parate kennis; dat vind ik niet zo belangrijk, het geeft

Van Eekelen

misschien weer wat mensen hebben opgestoken van de gegeven informatie. Verder geloof ik dat er genoeg informatie is voor de kamer. Wij geven alle informatie waar ons omgevraagd wordt. Ik denk dat, als je ons vergelijkt met andere ministeries, defensie echt heel goed voor de dag komt. De informatie die wij geven bestaat uit situatierapporten over materiële aanschaf en briefings. In verband met de op handen zijnde aanschaf van antitankhelicopters hebben wij kamerleden mee naar Duitsland genomen om te laten zien op welke terreinen wij die helikopter nodig hebben.

De actie van mevrouw Van Heemskerck van de VVD was meer een soort persoonlijke factfinding. Kamerleden zullen dat altijd wel blijven doen. De vertegenwoordigers van de soldatenvakbonden lieten haar echter een gebouw zien dat hard aan renovatie toe was, en ook inderdaad op de lijst stond. Vlak daarachter stond een gebouw dat net prima was opgeknapt. Maar ik zit hier met een heel ander probleem, en dat is dat dienstplichtigen bijna niet meer in de kazerne slapen. Ik heb dan wel prachtig opgeknapte gebouwen, maar er zit geen mens in, want iedereen gaat 's avonds naar huis. Je kunt je wel voorstellen dat de commandanten dan zeggen: moeten wij daar nu wel zoveel geld aan besteden."

Kunt U ons concreet vertellen hoe het komt dat een onderzeeboot van 450 miljoen plotseling 940 miljoen blijkt te kosten?

"Ik denk dat waarschijnlijk de meest fundamentele reden is dat er tegelijkertijd ontwikkeld en gebouwd werd. Tijdens de bouw zijn er tal van veranderingen aangebracht en dat is, in samenhang met een aantal andere zaken die fout zijn gegaan, de hoofdreden. Inderdaad was ook de marine niet scheutig met het geven van informatie, dat is duidelijk! De marine dacht zijn eigen boontjes te kunnen

doppen en dat heeft niet goed gewerkt. Je kunt de organisatie van defensie verwijten dat de informatie te laat boven tafel is gekomen, maar je kunt het ook de kamer een klein beetje verwijten. Ik had nl. in september '81 (vlak voor dat wij aftraden met het kabinet van Agt II) de kamer toegezegd dat er een rapport over de onderzeebootvervanging zou komen. Dat rapport is er niet gekomen en de Kamer heeft er verder ook niet meer naar gevraagd. Concreet zijn er drie maatregelen getroffen om dit in de toekomst te vermijden. Ten eerste zijn er bij de marine op advies van het bureau McKinsey een aantal organisatiewijzigingen aangebracht. Dit gaat in de richting van een projectorganisatie. Ten tweede is er een verbeterde terugkoppeling ten aanzien van de informatievoorziening. Ten derde wordt per 1 januari de controle-organisatie, een functiecombinatie van een bedrijfsadviseur en een controleur, ingesteld."

Een medewerker van het Instituut Clingendael heeft de suggestie gedaan om de nederlandse en belgische krijgsmacht te laten fuseren en dan de nederlandse luchtmacht en marine af te schaffen, omdat deze toch op een te kleine schaal zouden werken. Hoe denkt U daarover?

"Ik vind dat een beetje studeerkamerpraat. Zoals generaal Huyser heeft gezegd in het programma 'Gouden Bergen': als je helemaal opnieuw zou kunnen beginnen in de wereld, en iedereen zou vandaag van de grond af een nieuwe defensie opbouwen, dan zou je misschien tot zoiets komen. Er zijn dan inderdaad de voordelen van het werken op grotere schaal. Economisch gezien is dat natuurlijk zo. Maar ieder land heeft zijn militaire tradities en ik denk dat Nederland die ook heeft. Onze marine doet het heel goed en is helemaal niet zo klein. Onze marine neemt na de Amerikaanse en Engelse NAVO-marine een derde plaats in. Ik reken dan Frankrijk niet mee, want dan zouden we vierde zijn. Dus dat stelt heus

wel wat voor. Kwalitatief gezien bezitten we deze plaats zeker. Ook wat betreft de luchtmacht kan men zich de vraag stellen wie het dan overneemt van ons. Geen enkel ander land zit op overname te wachten. We zouden kunnen samenwerken met de Belgen. Dat proberen we ook wel maar de resultaten daarvan zijn niet geweldig. Zelfs op het gebied van materiële aanschaf, want als wij iets proberen samen te doen met de Belgen is er toch meestal weer een of ander economisch belang dat zo sterk gaat spelen, dat het toch niet tot een gemeenschappelijke bestelling komt."

U heeft eens gezegd dat het SDI programma alleen maar positief is omdat het een enorme technologische vooruitgang betekent. Maar denkt u niet dat het SDI programma in de eerste plaats is bedoeld om de VS te verdedigen en dit de kloof tussen Europa en de VS zal vergroten?

"Dit hangt ervan af hoe het SDI programma er gaat uitzien. Het SDI heeft als doel russische raketten na de lancering onschadelijk te maken. Je weet dan nog niet waar ze neer hadden moeten komen. Ik denk dat het SDI programma hoofdzakelijk gericht zal zijn op die intercontinentale systemen. Als je er van uitgaat dat het SDI programma alleen de VS beschermt, en Rusland krijgt óók zo'n bescherming, dan neemt de aandacht voor de krachtsverhoudingen in Europa toe en zullen wij moeten proberen in wapenbeheersingsonderhandelingen een evenwicht te krijgen. Ik denk dat de VS en Europa uiteindelijk wel tot overeenstemming komen over het SDI programma. Want het enige verschil van mening gaat over datgene wat je de eerste 10 jaar mag doen. In de eerste 10 jaar hebben wij echt nog geen SDI programma, dat gaat op z'n minst nog 25 jaar duren. Overigens heb ik nog geen definitief oordeel over SDI. Ik heb alleen gezegd en dat blijf ik zeggen: onderzoek, waar enorme bedragen in gestopt

worden, zal wat opleveren, en dat is de technologie van de toekomst, en als zodanig dus interessant. Maar of het zal lukken een geheel of gedeeltelijk ruimteschild te bouwen, daar heb ik nog wel enige twijfels over. En dan vooral over een ruimteschild wat waterdicht is. Mijn idee is altijd dat een verdediging zelden volledig afdoende is."

Hoe denkt u dat de relaties tussen Nederland en Rusland zich zullen ontwikkelen na het bezoek van Lubbers aan Moskou?

"Misschien dat er op economisch gebied iets meer mogelijk is, maar ik denk dat dat toch op zeer bescheiden schaal zal zijn. Onze handel met de Sovjet-Unie is natuurlijk maar een fractie van onze wereldhandel. Ik vind wel dat wij iedere gelegenheid om met de Russen te kunnen praten aan moeten grijpen, al was het alleen om hun onderhandelingsstijl te leren kennen."

Heeft u op korte termijn genoeg dienstplichtigen in huis?

"Nauwelijks, de lichteningen van het moment vallen erg tegen. Wij verwachten het volgend jaar een groot tekort aan dienstplichtigen. Waarom? Omdat er zoveel uitstel is gegeven. Er is teveel keus voor dienstplichtigen. In dienst gaan op achttien-, negentien- of twintigjarige leeftijd, dat gaat niet goed. Hiervoor zijn maatregelen getroffen. Ten aanzien van studenten is het het belangrijkste dat je zegt: je kunt meteen in dienst en daarna gaan studeren, of je krijgt uitstel om te gaan studeren, maar daarna moet je zeker zijn dat je toch in dienst gaat. Het rare systeem, dat je eerst iemand laat studeren en hem vervolgens niet oproept omdat hij zo'n goede baan kan krijgen omdat hij gestudeerd heeft, of omdat hij intussen getrouwd is en wij geen getrouwde dienstplichtigen willen hebben, gaan wij dan ook afschaffen."

ONDER SOCIALE WETENSCHAPPERS

Door Menno Tuurenhout

In het vorige nummer van Bestuurskundige Berichten deed drs. Jouke de Vries, politicoloog van huis uit, een reactie op Pen's afscheidsrede "Onder Juristen" het licht zien. In dit artikel doet De Vries een aantal opmerkelijke uitspraken. Als enige jurist binnen de Vakgroep Bestuurskunde (die voor de rest uit sociale wetenschappers bestaat) voel je je dan meteen aangesproken. De Vries stelt: "... dat het recht minder gevoelig is voor ideologieën kan verklaard worden uit het feit dat het recht zelf een ideologie is". Dit is merkwaardig. Ik ben dus meester in de ideologieën; nooit geweten. Het probleem zit hem in het feit dat De Vries geen nauwkeurige begripsomschrijving van "het recht" geeft (U ziet, geachte lezer, ook juristen hebben oog voor begrippen). Leidse juristen in spé leren in hun eerste jaar dat het recht een activiteit is; een activiteit die zich bezighoudt met vragen van mogen en moeten (dit is dus een preciserende definitie). Wat als recht geldt in een interactie tussen partijen kan pas vastgesteld worden na een uitvoerige situatieanalyse en regeltoepassing, waarbij van wederzijdse beïnvloeding sprake is. HET recht (in het algemeen) bestaat niet.

De tweede uitspraak die De Vries doet luidt: "Het is best mogelijk dat juristen een lange traditie van spreken en luisteren hebben, maar dit kun

je ook als een kip zonder kop doen". Deze uitspraak plaatst mij voor een dilemma. Wat moet je daar nu op zeggen? Zou De Vries deze uitspraak baseren op eigen ervaringen met juristen? In dat geval bekruipt mij een onrustig gevoel. Misschien vindt De Vries dat juristen te weinig kritisch zijn. Prof. Franken heeft mij echter geleerd dat de uitspraak "een kritische jurist" een pleonasme is. Enfin, ik weet het eigenlijk niet, hoe hierop te reageren. Misschien heeft Prof. van Gunsteren toch wel gelijk wanneer hij in zijn oratie stelt dat de moderne politieke wetenschap weinig te bieden heeft. (Oratie te Leiden, p. 9 e.v.).

Tenslotte stelt De Vries: "Juristen zijn naar mijn mening veel meer ingesteld op harmonie dan op conflict". Gezien de enorme overbelasting van het rechterlijk apparaat in Nederland (een overbelasting die er toe heeft geleid dat men zelfs advies aan bestuurskundigen heeft gevraagd omtrent hervorming en reorganisatie van het apparaat) lijkt me dit een uitspraak die door deze praktijk ontkracht wordt.

Afsluitend zou ik het boek: "Inleiden tot de Rechtsgeleerdheid" aan De Vries ter lezing willen aanbevelen; de lezer kan daarin kennismaken met de rechtswetenschap op een wijze, die zelfs voor politicologen blikverruimend is.

M.E.D.E.D.E.L.I.N.G.E.N

cursus studievaardigheden

In de maanden februari/maart organiseren de studentenpsychologen een cursus studievaardigheden. In deze cursus worden vragen behandeld als: hoe deel je je tijd in?, hoe bestudeer je de studiestof?, hoe bereid je je voor op de tentamens? enz. Zo wordt duidelijk gemaakt op welke wijze wordt gestudeerd en kan worden besproken wat daarin voor verbetering vatbaar is. Ervan uitgaande dat iedere student zijn eigen stijl van studeren heeft, en dat er niet zoiets als de 'ideale studiemethode' bestaat, worden tips gegeven over efficiënt studeren. Deze cursus kan zeker ook van nut zijn voor studenten die kampen met concentratiemoeilijkheden. Bijeenkomsten op 5, 12, 19 en 26 februari en op 5 en 12 maart van 13.30-15.30 uur. Plaats: Stationsplein 20, kamer 302. Nadere inlichtingen en inschrijving op maandag en donderdag, Stationsplein 20, kamer 122, tel. (071)272727, tst. 3335.

M.E.D.E.D.E.L

voorlichtingsbijeenkomsten

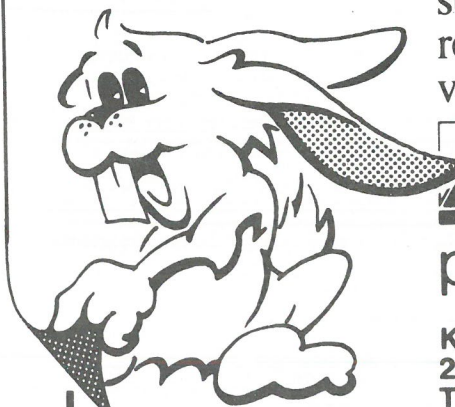
Op de vakgroep bestuurskunde te Leiden worden momenteel voorbereidingen getroffen voor een bijeenkomst, waarop studenten van het doctoraal-I informatie zullen krijgen over de te kiezen afstudeervarianten. Tevens zullen op korte termijn de studenten van het doctoraal-II worden ingelicht over de stage, die zij in het doctoraal-III zullen gaan volgen. Détails over beide bijeenkomsten volgen.

**U WEET NATUURLIJK AL
DAT WIJ**

**T-shirts,
sweaters en
katoenen tassen
DRUKKEN,**

MAAR WIJ MAKEN OOK

stickers,
reklameborden,
vlaggen, etc.

**EMCO
productions**

KORT RAPENBURG 17
2311 GC LEIDEN
TEL. 071-126810

(advertentie)

M.E.D.E.D.E.L.I.N.G.E.N

TENTAMENUITSLAGEN

Van de tot op heden afgenomen tentamens waren ons bij het ter perse gaan van dit nummer de volgende percentages bekend:

EERSTEJAARS

Statistiek d.d. 18 dec 1986

n= 43

voldoende 67%

onvoldoende 33%

Politicologie d.d. 30 okt 1986

(deeltentamen 1)

n= 296

voldoende 71%

onvoldoende 29%

Empirische soc. d.d. 28 okt 1986

(deeltentamen 1)

n= 323

voldoende 77%

onvoldoende 23%

M & T d.d. 16 dec 1986

n= 145

voldoende 72%

onvoldoende 28%

herkansingen

Bestuurskunde thema's d.d.15 dec 1986

n= 21

voldoende 62%

onvoldoende 38%

M & T 1b d.d. 16 dec 1986

n= 12

voldoende 75%

onvoldoende 25%

Economie d.d. 8 dec 1986

n= 7

voldoende 100%

onvoldoende 0%

Cult. antropologie d.d. 8 dec 1986

n= 3

voldoende 100%

onvoldoende 0%

TWEEDEJAARS

Staats- en bestuursrecht d.d.9 jan 87

n= 91

voldoende 52%

onvoldoende 48%

DERDEJAARS

Rechtssociologie d.d. 22 okt 86

n= 36

voldoende 56%

onvoldoende 44%

Centralisatie & decentralisatie

d.d. 22 dec 86

n= 34

voldoende 94%

onvoldoende 6%

OPROEP!

Kritiek? Vragen? Suggesties? Copij?

Lucht je hart en laat het ons even weten.

Ons adres is:

Redactie Bestuurskundige Berichten

Rapenburg 59

2311 GJ Leiden

M.E.D.E.D.E.L.I.N.G.E.N

EEN MAANDJE ROTTERDAM

Door Marjolein Putter

In de zomer van 1986 moest ik mijn definitieve variantkeuze doorgeven aan de vakgroep. Ik koos voor de politicologische variant in Rotterdam, met het accent op internationaal bestuur. Uit Leiden was ik de enige die deze variant koos. Uit Rotterdam hadden nog vier bestuurskundigen deze variant gekozen.

Vanaf begin september moest ik twee keer per week naar Rotterdam. Wat reiskosten betreft, hakte dat er wel in. Bij de vakgroep vroeg ik om reiskostenvergoeding. "Reiskostenvergoeding? Nee, daar is nog niets over bekend." Nou, dan maar elke week f60 neertellen.

Dinsdagmiddag had ik een vak dat ze in Rotterdam AP noemen, ofwel Algemene Politicologie. Het was een aanschuifcollege bij derdejaars politicologen. We kregen dit van ene heer Lehning, die als een raket zo snel allerlei internationale en functionele verklaringswijzen over ons heen strooide.

Het ging me veel te snel en ik begreep er maar weinig van. Na afloop van college liep ik even naar de docent toe. Toen hij begreep dat ik bestuurskunde deed en uit Leiden kwam, trok hij een vies gezicht en vroeg wat ik eigenlijk kwam doen. Vervolgens mompelde hij dat ik maar wat extra boeken moest doorlezen. 's Avonds las ik stukjes uit de boeken. Het ging me echter allemaal boven m'n pet. Toen consulteerde ik mijn zogenaamde contactdocent. Hij zou met de heer Lehning gaan praten. Vier weken later was er echter nog niets veranderd.

Woensdagmorgen had ik een ander vak: macht en afhankelijkheid in het internationale politieke systeem. Ook dit was een aanschuifcollege bij derdejaars politicologen. Ik vond het wel een aardig vak, maar had het gevoel dat ik toch iets miste, dat die politicologen al veel verder waren. Elke avond worstelde ik me moeizaam door de literatuur heen.

In november zou er weer een nieuw college beginnen, ditmaal over internationale organisaties. We zouden dan zes collega's meepikken bij de juridische faculteit. Dat betekende dus weer aansluiten bij derdejaars rechtenstudenten, iets waar ik eigenlijk weinig zin in had, aangezien dit ook wel weer aansluitingsproblemen op zou leveren. Dit is volgens mij ook het probleem waar het hier steeds om draait: er wordt gezegd dat je zo naar Rotterdam over kunt stappen, dat dit geen enkel probleem oplevert, maar m.i. zijn er toch nog grote leemtes en mis je aansluiting (ik praat hier alleen over mijn variant). Dan is er ook nog het feit dat het heen en weer reizen naar Rotterdam je een aanzienlijke smak geld kost.

Half oktober ben ik overgestapt naar de sociologische variant in Leiden, met het accent op ontwikkelingsbestuur. Dit bevalt me een stuk beter. ●

EENZIJDIG? IN DE VOLGENDE B.B.
BESTEDEN WIJ UITGEBREID
AANDACHT AAN ALLE VARIANTEN!

DE MAN

VAN 6

MILJARD

Door Frank Neumann
en Adriaan Visser

De stormen zijn wat gaan liggen rondom de persoon van de huidige directeur-generaal van het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen: Dr. Roel in 't Veld. In april van het afgelopen jaar was dat wel even anders: hij haalde elk universiteitsblad en vele kranten. Moest hij nu wel of niet buitengewoon hoogleraar Bestuurskunde worden in Leiden? Eind 1986 werd hij opnieuw veel genoemd in de pers: dit keer ging het over de bezuinigingen, de operatie "Krimp en Groei". We gingen met hem praten en noteerden zijn uitspraken. Een gesprek over zijn werk.

Over zijn functie: "De functie van de directeur-generaal is leiding te geven aan het directoraat-generaal en dit is belast met de

beleidsontwikkeling en de beleidsuitvoering ten aanzien van het hoger onderwijs en het wetenschappelijk onderzoek. Het wetenschappelijk onderwijs kent twaalf universiteiten en één open universiteit, die in beheer zijn van het ministerie van onderwijs en wetenschappen, en de universiteit van Wageningen, die beheerd wordt door het ministerie van landbouw. Op het gebied van wetenschappelijk onderzoek zijn werkzaam de grote organisatie Z.W.O. (Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek) met een budget van ongeveer 250 miljoen gulden en een groot aantal andere onderzoeksinstellingen tot een bedrag van ongeveer 300 miljoen gulden, zodat het totale budget waarvoor ik verantwoordelijk ben ongeveer 6 miljard gulden bedraagt. Het grootste budget hebben de universiteiten en de academische ziekenhuizen. Het totaal aantal werknemers in die sectoren is ongeveer 80.000 en het aantal studenten ongeveer 400.000, waarvan 160.000 studenten in het wetenschappelijk onderwijs."

Roeland Jaap in 't Veld.
's Gravenhage, 20 juli 1942.
Studeerde rechten in Leiden,
waar hij in 1975 promoveerde
op het proefschrift 'Meer-
derheidsstelsel en welvaarts-
theorie'. Van 1969 tot 1977
was hij beleidsfunctionaris
aan die zelfde universiteit
op het gebied van planning,
budgettering e.d. In 1977
werd hij hoogleraar bestuurs-
kunde aan de Katholieke
Universiteit van Nijmegen.
In 1982 verliet hij deze
universiteit om directeur-
generaal voor hoger onderwijs
en wetenschappelijk onderzoek
van het Ministerie van Onder-
wijs en Wetenschappen te
worden.

Over het werken met een ambte-
narenapparaat: "Je bent eigenlijk
nooit op de hoogte van alles.
Ik had al enige ervaring opgedaan in
dit onderwerp (het ministerie), o.a.
toen ik hoogleraar was in Nijmegen.
Mede daardoor was dit ministerie mij
niet geheel vreemd.
Mijn eigen organisatie, het directo-
raat-generaal, heb ik in een jaar
heel behoorlijk leren kennen. Het
ministerie als geheel is zo omvang-
rijk dat je dat eigenlijk nooit
leert kennen".

Over zijn eventuele benoeming
als buitengewoon hoogleraar
bestuurskunde in Leiden: "De
feiten zijn als volgt; de heer van
Braam en de heer Rosenthal hadden
mij om een gesprek gevraagd. Ze heb-
ben dat gesprek hier gevoerd en heb-
mij toen gevraagd of ik er iets voor
voelde om onbezoldigd buitengewoon
hoogleraar te worden. Ik heb daarop
geantwoord dat ik daar best iets
voor voelde.

Ik heb toen het gevraagde curriculum
opgestuurd en toen een hele tijd niets
meer gehoord. Daarna begonnen er, als
eerste in het rotterdamse universi-
teitsblad Quod Novum en daarna in de
landelijke pers en het Leidsch Dag-
blad berichten te circuleren dat er
mensen waren die vonden dat die benoe-
ming maar niet moest gebeuren. Ik heb
toen kennis genomen van de brief die
7 hoogleraren hebben geschreven, waar-
in deze hun bezwaren kenbaar maakten,
en ik heb toen maar eens opgebeld om
te vragen wat er nou eigenlijk aan
de hand was, en ontdekte toen dat er
ook het een en ander had plaatsgevon-
den in de faculteitsorganen, en dacht
toen bij mezelf dat als het met zo-
veel gelazer moet dan hoeft het voor
mij niet.

Daarna heb ik een briefje geschreven
dat ik ervan af zag. Zo zijn de feiten".

"Op de vraag of deze functies verenig-
baar zijn zou ik willen antwoorden:
oordeelt u zelf maar, er zijn proce-
dures voor. En het is ook al veel va-
ker gebeurd: de huidige secretaris-
generaal van economische zaken is in
Rotterdam buitengewoon hoogleraar,
de secretaris-generaal van volks-
huisvesting is buitengewoon hoogle-
raar en de directeurs-generaal van
milieuhygiëne en volksgezondheid
zijn buitengewoon hoogleraar."

"Er groeien natuurlijk
ook een heleboel dingen"

"Ik vind het een prima zaak als meer
mensen die ook ervaring hebben opge-
daan in het bedrijfsleven en/of de
overheid voor een deel van hun tijd
bijdragen aan het universitaire on-
derwijs: dat is iets anders dan dat
je ze iets te zéggen laat krijgen in
de universiteit.

Ik zou het desastreus vinden als het
bedrijfsleven of de overheid de uni-
versiteiten ging besturen, maar dat
mensen die ook elders hun sporen
hebben verdiend bijdragen aan het uni-
versitaire onderwijs lijkt mij buiten-
gewoon nuttig.

Was ik wél buitengewoon hoogleraar
geworden dan had ik graag in mijn
colleges de op sommige gebieden zo
abstracte theorie gereflecteerd aan
de praktijk, aan wat er echt gebeurt
in de wereld."

Over de recente bezuinigings-
voorstellen: "Het zou mij lief zijn
als u zowel de bezuinigingen als de
expansie volgde, want er groeien na-
tuurlijk ook een heleboel dingen.
We spreken over een bedrag van 130
miljoen bezuinigen, dat is 4% van het
totale budget, en een groei van 2%,
dat maakt dus 2% te bezuinigen in 4
jaar.

De vraag was waar moet je groeien en
waar moet je krimpen, en hoe?
De minister heeft eerst aan de univer-
siteiten gevraagd of zij de bezuini-
gingen zélf wilden invullen, maar die
zeiden: "Doet u het zelf maar".
We hebben toen een paar criteria op-
gesteld, ook omdat we toch eens nauw-
keuriger wilden gaan kijken naar de
arbeidsmarkt en naar de efficiency,
en daarop is toen een aantal voorstel-
len gebaseerd, welke zijn voorgelegd
aan enkele externe adviseurs. Deze
hebben hun adviezen gegeven en er is
toen een beetje aan de plannen veran-
derd. Daarna zijn de plannen voorge-
legd aan het parlement en daar bespro-
ken. Ook zijn ze besproken met de uni-
versiteiten. We gaan nu de zaak afron-
den".

Bezwaar tegen
benoeming
In 't Veld

Na kritiek professoren
In 't Veld

baan bij overheid
en
hoogleraar

In 't Veld ziet
mag studentengeen
af, Terugtocht
generaal'

een gevaar
voor
benoeming
bij bestuurskunde

kandidaat
niet langer

"Het loopt nu allemaal erg hard met bestuurskunde"

Over alle reacties op de voorstellen in de pers en de aanvallen op zijn persoon: "Het vervelende is dat je je niet kunt verweren. Ik heb wel eens wat teruggeschreven in de Volkskrant als reactie op een stuk van Prof. Schuyt, maar verder heb ik mij onthouden van repliek want je kunt wel bezig blijven. Wat kun je doen? Ik heb het allemaal door juristen laten onderzoeken. In Nederland geldt het principe van hoge bomen vangen veel wind en klaar is Kees. En: liegen mag; de enkele leugen is niet strafbaar. Leuk is het niet".

Over de positie en het niveau van de nederlandse universiteiten: "Ik denk dat wij in Europa helemaal geen slecht figuur slaan. Er is net een boekje verschenen waarin, ik denk terecht, wordt gesteld dat het gehele nederlandse wetenschappelijk onderwijs tot de top 3% van het Amerikaanse behoort. Ik ben niet pessimistisch, alleen vind ik dat we veel te provinciaal zijn. We hebben veel te weinig internationale ervaringen. Je moet netwerken bouwen voor internationale uitwisselingen".

Over de Nederlandse Academie Voor Overheidsmanagement, de NAVOM, in Leeuwarden: "Deze opleiding en de academische moeten elkaar aanvullen; een meer instrumentele opleiding in Leeuwarden en een meer theoretiserende opleiding aan de universiteiten. De opleiding in Leeuwarden zou een zwaarder accent moeten leggen op praktische beleidsanalyse, op overheidsfinanciën en op informatica, en de de universitaire opleidingen moeten ook nog wat nadenken over staatsrechtelijke verhoudingen en over maatschappelijke veranderingen in theoretisch perspectief.

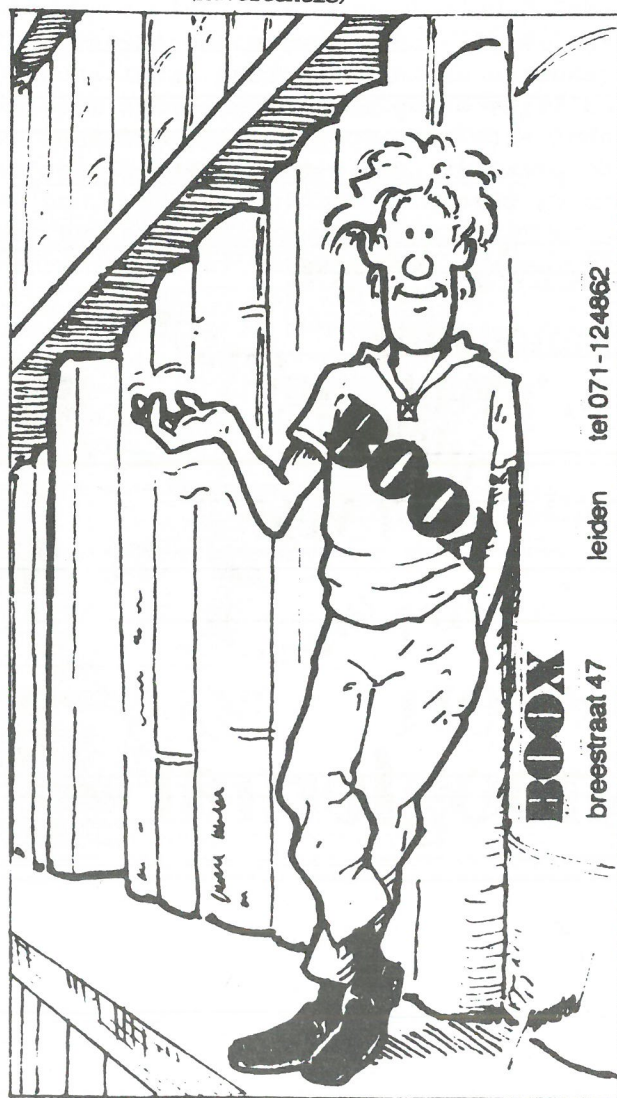
Ik denk dat ze complementair zijn. Het worden pas concurrenten als het fout gaat met de missie van een van beide.

Het loopt nu allemaal erg hard, de aantallen studenten zijn een beetje onnatuurlijk.

Als de bestuurskunde opleiding een hoge kwaliteit houdt, dan zal deze in staat zijn de concurrentie aan te gaan met de economen en de juristen, die ook solliciteren naar dezelfde positie in de publieke sector".

Over de toekomst: "Het stikt van het talent. De studenten werken erg hard, echt ik ben heel optimistisch".

(Advertentie)

"De trein staat op het juiste spoor, maar de weg is nog lang"

"(...)Maar waar ik niet voor ben, is het functioneren van de zgn. vierde macht, de ambtenarenlobby die eigen politieke doelen nastreeft en daarin soms buitengewoon succesvol is. Ik had zelf het 'voorrecht' met weinig gevallen geconfronteerd te worden. Wanneer het gebeurde, heb ik dat als buitengewoon hinderlijk en teleurstellend ervaren, omdat het een smet werpt op het blazoen van loyaliteit en betrouwbaarheid waarmee Nederland gezegend is."

Door Bas Berwers

Citaat uit "Gast in eigen huis", het boek waarin Pieter Winsemius terugkijkt op vier jaar Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer. Met name het milieu staat centraal in het boek, maar meer nog dan dat het management op een departement als VROM. Bovenstaand citaat illustreert aardig dat, wat de lezer tussen de regels door op kan pikken aan informatie (uit de praktijk!) op het gebied van management, bestuur en ambtenarij.

"Wat hier voorligt is een goed leesbaar boek over de strategie van bestuur, over de vraag hoe problemen structureel aan te pakken", dat schrijft premier Lubbers in zijn voorwoord. Met dat leesbare zit het inderdaad wel goed. Winsemius beheerst de normale mensen-taal en mocht er een vakterm de revue passeren, dan legt hij deze helder uit of illustreert hem met voorbeelden. Echter, hier en daar lijkt het mij voor de geïnteresseerde leek (op wie Winsemius zich, dacht ik, toch voornamelijk richt) iets te technisch worden. Een voorbeeld daarvan is het betoog over de 'beleidslevenscyclus', direct al in het begin van het boek. Winsemius bedacht deze term om aan te geven, dat vanuit de managementoptiek de meeste beleidsvraagstukken een zelfde levenscyclus doorlopen. Deze cyclus omvat vier fasen: signale-

ring en erkenning van een probleem, beleidsformulering, oplossing van het probleem en beheer (het waarborgen van het bereikte resultaat). Een duidelijk verhaal en bijzonder belangrijk, aangezien er in het hele boek naar teruggegrepen wordt; edoch, de eerst hoofdstukken vormen door hun theoretische karakter een nogal taaie hap. Gelukkig wordt het in de laatste hoofdstukken allemaal wat minder abstract. De hoofdstukken over de nationale en internationale aanpak van milieuproblemen spreken zeker tot de verbeelding, vooral door de op de actualiteit inspelende voorbeelden (Tsjernobyl!).

Bestuurskundigen kunnen in ieder geval hun hart ophalen aan Winsemius' verhaal. Zoals gezegd, de ambtenarij wordt regelmatig onder de loep genomen. Van eminent belang in dit kader is het negende hoofdstuk, waarin Winsemius enkele handreikingen doet ter verbetering van de ambtelijke cultuur. Hij pleit daarin voor meer lange-termijn-beleid, meer samenwerking binnen en buiten de departementen, het vermijden van formalisme en risicomijdend gedrag en een (met name in de beheersfase) terughoudende opstelling van de overheid.

Al met al geeft "Gast in eigen huis" een goed beeld van wat tussen 1982 en 1986 op milieugebied bereikt én nog te doen is. Ofwel, om met de auteur te spreken: "De trein staat in Nederland op het juiste spoor, maar de weg is nog lang". En: "Dit betekent in essentie, dat het milieubeleid zich moet richten op het bevorderen van die eigen verantwoordelijkheid van ieder van ons voor zijn of haar eigen handelen (...): het je gedragen als een gast in eigen huis".

*Pieter Winsemius. "Gast in eigen huis. Beschouwingen over milieumanagement." Uitgeverij Samsom H.D. Tjeenk Willink, Alphen aan den Rijn, 1986. ISBN 90 6092 2352. f 44,50. Verkrijgbaar in de boekhandel.

INTRODUCING: OXFORD

Binnenkort brengt de B.I.L. een bezoek aan Oxford. Detlev van Heest brengt u alvast in de stemming met de navolgende reportage.

Oxford kan er op bogen een van de drie oudste universiteiten te zijn. Al in de eerste helft van de twaalfde eeuw hadden vermaarde geleerden uit Bologna en Parijs het Engelse provinciestadje een bezoek waardig geacht. In 1167 vestigde zich een aantal studenten die uit de prille universiteit van Parijs waren gezet in het gunstig gelegen Oxford; de huren waren er laag, nadat de plaatselijke nijverheid in verval was geraakt. Oxford mocht zich weldra verheugen in de bijzondere gunst van de kroon. De koning kon behoorlijk geschoolde mannen goed gebruiken; Oxford verleende hem bovendien prestige aan de overkant van het Kanaal. Ook de moederkerk spon garen bij het seminarieachtige Oxford. Als een van de eerste 'colleges' werd Merton College, rond 1265, opgericht door Walter de Merode, bisschop van Rochester, ten behoeve van diens neefjes, andere verwanten en streekgenoten. De studenten en docenten waren in het algemeen gehouden aan een strikt celibataire levenswandel, de meesten waren bovendien lid van een geestelijke orde. Natuurlijk werd er bovenal de godgeleerdheid beoefend. Andere Colleges ontstonden om nooddrufelige studenten en wetenschappers aan onderdak te helpen.

Middeleeuws Oxford bood een zeer degelijke opleiding (een college-uur duurde feitelijk drie uur en de hele opleiding, afgesloten met de doctorsbul kon 18 jaar vergen) onder leiding van theologen van naam. William van Ockham en John Wyclif, eminente geleerden, vonden veel bijval voor hun bestrijding van essentiële gedeel-

ten van het ware geloof. Ockham, tussen 1317 en 1319 in Oxford, was er van overtuigd dat Thomas van Aquino ten onrechte Aristoteles en Plato als voorlopers van het christendom had aangemerkt Wyclif, ('fellow' van Merton) die Oxford een eeuw na zijn dood, in 1384, nog in beroering wist te brengen, schokte katholiek Europa met zijn ontkenning van de transsubstantiatieleer (volgens de rechte leer zou tijdens de eucharistieviering het brood en de wijn overgaan in respectievelijk het lichaam en het bloed van Christus).

In de eeuw van Ockham en Wyclif bloeide Oxford als nooit tevoren (het volgende hoogtepunt van Oxfords prestige-cultuur zou nog bijna zeshonderd jaar op zich laten wachten). De grote bekendheid van Ockham en Wyclif die bijdroeg aan Oxford's aanzien, luidde een nieuwe fase in: beider ketterij verstoorde niet alleen de goede verstandhouding met Rome, het aantal studenten dat stond ingeschreven daalde van 1500 studenten per jaar in de veertiende eeuw tot zo'n 1000 per jaar in de vijftiende eeuw. Dit laatste had mede een oorzaak in de exorbitante stijging van de huren en de kosten van het levensonderhoud.

Op de overgang van de Middeleeuwen naar de Nieuwe Tijd namen de tekenen toe dat het verval op alle fronten in het eerbiedwaardige Oxford toesloeg. Luie studenten deinsden er niet voor terug tapperijen en bordelen te verkiesen boven de collegebanken, aldus tijdgenoten, die over de vergane roem van Oxford schreven. Ook vertoonden candidaatsstudenten, die soms in benden plunderend door het land trokken, criminele trekjes. Een lichte neiging tot openlijke geweldpleging was ook het docentencorps niet vreemd (een messentrekkende hoogleraar zorgde voor enige opwindings).

De leden van de universitaire gemeenschap vielen buiten de wereldlij-

ke rechtsmacht, maar binnen het kerkelijk recht. Op grond van laatste recht werden slechts bijzonder milde straffen uitgedeeld, ook voor de betrekkelijk ernstige misdaden. Kenners van de vroege universiteiten menen dan ook dat misdadigers van de gelegenheid gebruik hebben gemaakt door zich te Oxford in te schrijven als student om zo feitelijk buiten de wet te vallen.

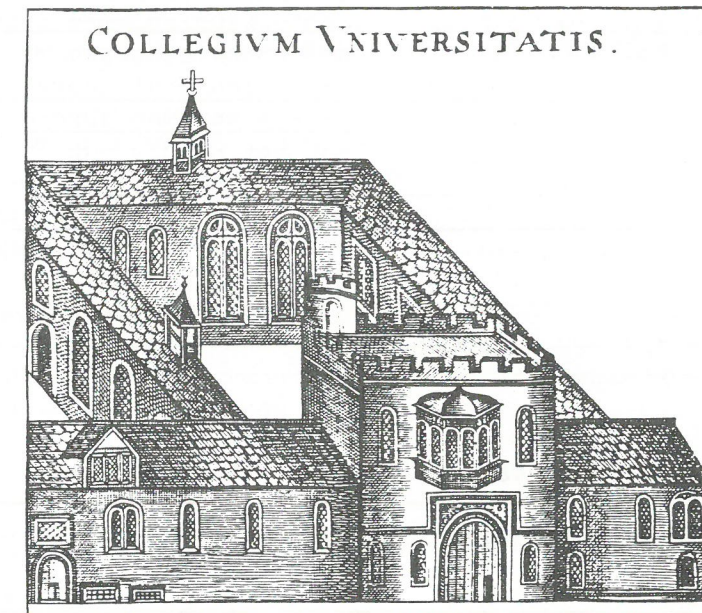
Ondanks deze tegenslagen voor Oxford kwamen er steeds meer kapitaalkrachtige studenten naar Englands oudste universiteit. Rond 1600 was zelfs de helft van de ingeschrevenen van adelijke komaf.

Hadden de veertiende-eeuwse geleerde ketters al hun zaad des verderfs gezaaid, de Reformatie veroorzaakte in Oxford, de meestentijds buitengewoon orthodoxe universiteit, de nodige verwarring. Maar binnen een korte periode bleek zij desondanks in staat Anglicaanse dominees op te leiden. Oxford bleef aldus de belangen van de gevestigde kerk met verve behartigen, dit keer in de strijd tegen het zojuist afgezworen papisme.

Oxford was maar matig enthousiast met de aanvaarding van de troon door de calvinistische Willem III. Met hem keerden tijdelijk de presbyterianen naar Oxford terug en dat betekende een verplichte religieuze tolerantie, wat

het protestantisme betreft. Vooral de invoering van een eed van trouw aan William and Mary, af te leggen door de gehele clerus (en derhalve ook nog steeds door het overgrote deel van studierend en docerend Oxford), zette kwaad bloed. Het verwondert niet dat de studententerugloop, de bevolkingsgroei in aanmerking genomen, dramatisch is te noemen: in 1630 waren er 500 studenten ingeschreven, in 1700 300, in 1750 182, in 1800 220 en in 1835 219 studenten. De universiteit van Leiden kon in de zeventiende eeuw de vergelijking met Oxford glanzend doorstaan. Daarenboven was er sinds 1578 al sprake van een groeiende schare engelse studenten in Leiden.

Oxfords verval ging ook in de achttiende eeuw onverdroten door. Zo was er sprake van een student in Oxford die zich in verdacht gezelschap had opgehouden. Tegenover dit auditorium had hij vuile praat ten beste gegeven: medestudenten, nog immer geacht de aardse verlokkingen te weerstaan, zouden zich aan "vleselijke copulatie" hebben overgegeven. Tegen de beschuldigde student werd een aanklacht wegens smaad ingediend; deze had bovendien zijn hoofddekse opgehouden in het universitaire gebouw van godgeleerdheid. Het zingen van stichtelijke liederen op de zaterdagavond, de verplichte kerkgang des zondags, niets kon het tij meer keren. Rond 1800 was een groot aantal fellows, leden van de universitaire gemeen-

Illustratie: uit J. Foster, "Oxford Men And Their Colleges" (1893)

schap die emolumenten genoten voor de rest van hun leven ongeacht hun (wetenschappelijke) verrichtingen, ten prooi gevallen aan seniliteit of indolentie. Buitensporig drankgebruik, hetero- en homoseksuele schandalen, you name it, Oxford got it. Adam Smith wistte het achttiende-eeuwse verval van Oxford aan de geregelde, zeer solide salariëring van de hoogleraren. Zonder financiële prikkel zou volgens hem het verouderde onderwijs niet verbeteren.

College werd er nauwelijks meer gegeven in Oxford, de tentamens degradeerden tot een farce waarbij de examinandus evenzeer in het duister tastte als zijn leermeester. De adel en kooplieden stuurden hun zonen naar andere universiteiten, waardoor Oxford in financiële nood dreigde te komen. Het college- en inschrijfgeld moest drastisch worden verhoogd, de waardering voor de fellowships duikelde nog verder. Colleges moesten worden gesloten, het achttiende- en negentiende-eeuwse onderwijs en onderzoek in Oxford was erbarmelijk, op uitzonderingen als de astronoom Halley na. Oxford had zich niet kunnen aanpassen bij de eisen van de tijd, de ontluikende industriële revolutie en de politieke veranderingen van de negentiende eeuw. De beoefenaars van de exacte wetenschappen ontbeerden zelfs lange tijd de eenvoudigste apparatuur; dit gebrek is wellicht de grondslag voor het belangrijke theoretische werk dat op bèta-terrein in Oxford is verzet.

Een minderheid binnen het ultra conservatieve bolwerk Oxford, de ingeslapen universiteit, vond halverwege de vorige eeuw dat Oxford niet meer onder zekere, zij het milde hervormingen uit kon komen. Toch moest die grote verandering van buitenaf worden opgelegd, Oxford verzette zich met hand en tand tegen de nieuwlichterij. Twee University Reform Acts moesten er aan te pas komen om Oxford van de wetenschappelijke revolutie te laten profiteren. De grote omslag kwam vanaf achttienzeventig, toen er onder andere een instituut voor Oos-

terse studiën werd opgericht, waar de britse bestuursambtenaren voor de Indian Civil Service werden opgeleid, ter meerdere eer en glorie van het uitdijende Empire. De grootste verandering binnen het bestel van Oxford is echter de toelating van vrouwelijke studenten geweest. Deze ontwikkeling die pas honderd jaar geleden werd ingezet, is door vooraanstaande tijdgenoten wel "het grootste ongeluk uit de geschiedenis van Oxford" genoemd. Het duurde tientallen jaren vanaf de oprichting van de Association For The Higher Education Of Women (1878) voordat de eerste vrouw in Oxford examens kon afleggen. Oxford deed er van alles aan om "deze verfijnde, delicate en huiselijke naturen" voor de gevaren van de universiteit te behoeden. Misogyne theologen achtten de toekomstige moeders "wegens hun inferioriteit ten opzichte van het masculine geslacht" ongeschikt voor een taak buiten de keuken. "But you are none the worse for that", aldus de Dean van New College honderd jaar geleden, sprekend voor de vrouw. Regulier nachtelijk verblijf van damesstudenten in de traditierijke colleges kon al helemaal niet worden getolereerd; aanvankelijk moesten zij het stellen met speciale 'halls'. Toegang tot de collegebanken van niet-vrouwelijke instellingen verkregen de vrouwelijke studenten slechts als zij werden vergezeld door een chaperone, een gebruik dat nog tot in de jaren twintig bij niemand de lachlust wekte. Ook tegenwoordig zijn er nog colleges in Oxford die vrouwelijke studenten niet als 'resident' toelaten.

Niettemin is er vooral na de Tweede Wereldoorlog buitengewoon veel veranderd: niet alleen raakten de taaie mores in onbruik (niet roken of pruimen in academische plunje of alleen biljarten tussen één uur 's middags en tien uur 's avonds); op wetenschappelijk terrein knoopte Oxford weer aan bij het glorieuze middeleeuwse verleden. De 'fellowships', honderdvijftig jaar geleden nog verdeeld op grond van familiebanden (geen vijf procent stond des-

tijds open voor competitie), werden voortaan bezet door veelbelovende, verre van seniele wetenschappers. Waren er in 1931 nog maar 145 'post-graduate-students' die zich met wetenschappelijk onderzoek onledig hielden, in 1972 waren het er 3098 (tegen 8011 'undergraduate-students').

Dat er na de oorlog inderdaad veel is veranderd, moge eveneens blijken uit het feit dat de democratisering Oxford in jaren '60 en '70 niet onberoerd heeft gelaten, zij het met mate. Oxford, in haar verleden haast altijd trouw en volgzaam aan de

overheid, brak in januari 1985 met een andere traditie. Het bestuur van de universiteit besloot, op aandringen van 280 hoogleraren, premier Thatcher, oud-Oxfordstudente scheikunde (1943-1947), geen ere-doctoraat in het burgerlijk recht te verlenen. Tot dan toe hadden alle regeringsleiders, die tevens alumni van Oxford waren, die onderscheiding ontvangen. Voor Thatcher was die eer, ondanks heftige protesten alom in Engeland, niet weggelegd wegens haar niet aflatende bezuinigingen bij het hoger onderwijs.

informatie over de grootste dienstverlener in ons land

Vrijwel iedere Nederlander wordt per dag een aantal keren geconfronteerd met de diensten van het Staatsbedrijf der PTT. Een bedrijf dat dagelijks miljoenen contacten legt, variërend van briefbestellingen, telefoongesprekken en televisieverbindingen tot financiële transacties. Dat hierdoor iedereen op de hoogte is van alle specifieke PTT-taken, de structuur en de werkwijze van het bedrijf, kan nauwelijks worden verwacht. Daarvoor is de omvang en de veelzijdigheid van het geboden pakket te groot. Een bedrijf als de PTT, met een personeelsbestand van 100.000 mensen, een omzet van 9 miljard en een investeringsniveau van circa 1,5 miljard per jaar leert men niet zomaar kennen. Hierbij komt nog dat de groei van het dienstenpakket en de invoering van nieuwe productieprocessen steeds nieuwe werkzaamheden aan de oude toevoegen, o.a. op de gebieden administratieve automatisering,

marketing, operations research, organisatie-ontwikkeling en commercie.

Docenten en studenten bij instellingen, die opleidingen verzorgen in disciplines, die men ook bij de PTT terug kan vinden, hoeven echter niet onkundig te blijven van de wijze waarop de PTT het werkpakket uitvoert en vernieuwt.

De Dienst Onderwijscontacten geeft u graag informatie over de PTT.

Er zijn ook mogelijkheden om b.v. in samenwerking met een studievereniging studiebezoeken te organiseren voor kleinere groepen studenten, die verder zijn gevorderd in hun studie.

Tevens kan deze dienst algemene informatie verstrekken over functies bij de PTT die mogelijkerwijs aansluiten op uw opleiding.

Richt uw verzoek aan:
Dienst Onderwijscontacten
Postbus 30000
2500 GA 's-Gravenhage
Telefoon (070) 75 23 57.

ptt

onderwijscontacten

(advertentie)

Thorbecke Academie

het verband tussen kwaliteit en een sandwich

Door Sandra Hogenbirk
m.m.v. Erik Mulleneers

Op 1 oktober 1986 startte in Leeuwarden de Nederlandse Academie voor Overheidsmanagement (NAVOM, of officieel Thorbecke Academie) met haar programma. Na een niet geheel 'vlekkeloos' verlopen opening, is het nu rustig rond dit 'voor Nederland unieke onderwijs-instituut' *. Aanleiding voor ons, eens de aandacht te vestigen op dit 'broertje' van de bestuurskunde. Bronnen van dit artikel zijn een informatieboekje van de NAVOM en een gesprek met drs. H. van Est, docent Staats- en Bestuursrecht aldaar.

De academie dankt zijn bestaan aan de wens, vanuit de kringen van bestuurders, politici en ook het bedrijfsleven in Nederland, om te voldoen aan een betere, op het overheids-management gerichte, opleiding. Minister De Brauw is destijds gestart met het op poten zetten van een opleiding voor Overheidsmanagement. De stad Leeuwarden, de provincie Friesland en vooral dhr. van Dijke (ex-commissaris van de koningin te Utrecht, tegenwoordig voorzitter van de NOS), hebben zijn werk voortgezet en ervoor gezorgd dat deze opleiding er kwam en wel in Leeuwarden. Dat Leeuwarden als standplaats voor de opleiding is gekozen heeft waarschijnlijk gelegen aan het politieke beleid van deconcentratie, ook op onderwijsgebied (zie 'De bezem er doorheen'- D. Kaphorst).

De NAVOM is een hogere beroepsopleiding, die haar toelatingseisen ontleent aan de HEAO. Het doel van de academie is een op het management gericht, ambtelijk 'middenkader' op te leiden. De academie onderscheidt zich daarom qua opleiding van andere opleidingen op bestuurlijk gebied, hierin dat de management-oriëntatie op het openbaar bestuur centraal staat.

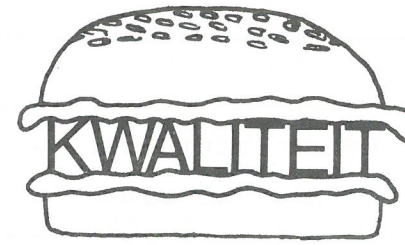
De vierjarige dagopleiding bestaat uit twee delen:

- een basisopleiding van anderhalf jaar en
- een vervolgopleiding.

De directeur van de Academie, dr. H. Daemen, komt uit de school van Hoogerwerf (Twente). Dit is terug te vinden in de basisopleiding, die qua vakken sterk overeenkomt met de opleiding bestuurskunde in Twente. De opleiding richt zich alleen meer op het management en de praktijk. De praktijk-oriëntatie vinden we vooral in de ondersteunende vakken, zoals M & T en taalvaardigheid Nederlands en Engels. Deze worden door middel van opdrachten en deelneming aan projecten, binnen de cursus, beoordeeld. Bovendien is er een korte stage, met het doel de overheidsorganisatie te leren kennen.

Het eerste jaar heeft een selectief karakter. Er vindt een beoordeling plaats van de student op basis van behaalde cijfers en een aantal persoonlijke vaardigheden.

* informatieboekje NAVOM

Gezamenlijk overleg tussen de docenten bepaalt de geschiktheidsbeoordeling. Het resultaat van deze beoordeling vormt een advies over de geschiktheid van de student voor de verdere opleiding. Zo ja, welke differentiatie dan het meest geschikt is voor die student. De vraag is of deze persoonlijke beoordeling bij een toenemend leerlingenaantal nog van goede kwaliteit kan zijn. Het is dan ook de bedoeling van de academie in aanvang het aantal leerlingen niet te sterk te laten groeien. Het aantal studenten bedraagt nu 75, waarbij de verhouding man-vrouw ongeveer 60:40 is.

Terug naar de opleidingsstructuur. De vervolgopleiding duurt twee en een half jaar en heeft de keuze uit drie afstudeerrichtingen:

- 1 Overheidsbeleid: analyseren en onderzoeken van de problemen waarmee de overheid wordt geconfronteerd.
- 2 Informatiemanagement: analyseren van informatiebehoeften, informatiestromen en communicatiestructuren (zowel de formele als de informele).
- 3 Financieel management: aandacht voor het begrotings- en budgetteringsproces in complexe organisaties.

Hiernaast blijft er een gemeenschappelijk programma bestaan, waarin de managementoriëntatie en de bestuurlijke actualiteit centraal blijft staan.

In het derde jaar loopt men, om praktijkervaring op te doen, ongeveer 4 maanden stage in een overheidsorganisatie. De opleiding wordt afgerond met een afstudeeropdracht gericht op de bestuurspraktijk. Dit alles moet leiden tot flexibel en goed geschoold personeel, dat zich een materie snel eigen kan maken. De opzet hiervoor vindt men in de opleidingsstructuur, die een afwisseling van onderwijs en

praktische ervaring is: "de sandwich-formule".

Het praktijkgerichte komt met name tot uitdrukking in de docentenkeuze. Drie van de vier kernvakdocenten hebben ervaring buiten de wetenschappelijke wereld met overheidsorganisaties. Deze docenten kunnen naast de theoretische kennis, ook de eigen praktische kennis overdragen. Hierbij denken we aan de vele ambtelijke trucs, bijvoorbeeld die ter verhoging van het eigen ambtelijke budget.

De academie krijgt verschillende soorten steun voor een goede ontwikkeling van de opleiding. Ten eerste door de politieke toezegging, dat de academie tot 1990 het alleenrecht heeft op een opleiding overheidsmanagement. Ten tweede is er financiële steun vanuit verschillende niveaus van de overheid:

a Op gemeentelijk en provinciaal niveau door het tegen een redelijke prijs kunnen huren van gemeentelijke en provinciale voorzieningen.

b Op centraal niveau door het ontvangen van hogere normbedragen per leerling.

Bovendien komt er financiële steun van het Thorbecke fonds. Dit fonds staat geheel ter beschikking van de academie.

Ten derde door de kwaliteitsgarantie die gewaarborgd wordt door het ingestelde curatorium. Deze raad van toezicht over de inrichting van de Thorbecke academie bestaat uit mensen als mr. Van Dijke (voorzitter), een secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken, provinciale en gemeentelijke vertegenwoordigers en ga zo maar door. Kortom, bestuurlijk Nederland is goed vertegenwoordigd.

Het curatorium bepaalt niet alleen de opleiding, maar kan ook behulpzaam zijn bij het vinden van stageplaatsen of het aanwijzen van gastdocenten.

Geconcludeerd kan worden dat, afgezien van de wellicht wat ongunstige ligging, niets een rooskleurige toekomst van deze academie in de weg staat. Of om het in de woorden van de heer Van Dijke te zeggen: "De Thorbecke academie heeft de pretentie een tweede Nijenrode te worden". ●

KAPHORST:

"Ik sluit niet uit, dat het over vijf jaar met bestuurskunde en politicologie, die momenteel erg in de mode zijn, wat minder gaat, en dat sociologie dan gaat opleven. Op dit moment zijn er plannen sociologie geheel op te heffen. Ik denk echter niet dat dat mogelijk is; er zal iets moeten blijven, niet alleen op het gebied van onderzoek, maar er moeten ook bijvakken gegeven worden. Doch wat er ook uit de bus komt, sociologie zal kleiner worden."

DE BEZEM ER DOORHEEN

Door Sandra Hogenbirk
en Bas Berwers

Woorden uit de mond van de heer Dick Kaphorst, een van de adjunct-beheerders van de Leidse Sociale Faculteit. "Een zeer hoge meneer van het ministerie heeft nauwe contacten met deze universiteit. Hij heeft hier gestudeerd, hij is hier gepromoveerd, hij heeft hier een hoge functie gehad en hij zit nu onder de minister, voor het hoger onderwijs. Deze meneer heeft uitgesproken ideeën op het gebied van bezuinigingen; let wel, we horen hem, niet Deetman. Ik denk niet dat het mogelijk is die ideeën uit zijn hoofd te praten."

Zullen die bezuinigingen gevolgen hebben voor bestuurskunde?

"Als de minister, of de hooggeplaatste meneer, sociologie, politicologie en bestuurskunde stuk voor stuk gaat bekijken, denk ik dat er bij bestuurskunde niet zoveel zal veranderen. Gaat hij de zaak echter integraal bekijken, dan kun je alles verwachten. Bestuurskunde heeft al een innige samenwerking met Rotterdam, en dat zou bij politicologie en sociologie natuurlijk ook kunnen. Echter, ik heb nu een jaar lang de samenwerking met Rotterdam meemaakt bij bestuurskunde en zie toch wel de problemen die dat oplevert.

Op een gegeven moment is iedereen op reis, de docenten zowel als de studenten; wie gaat dat betalen, dat kost een paar centen! Bestuurskunde dacht aan het begin van het jaar dat het een aardig budget had voor de materiële lasten, maar daar was het in september al doorheen. Dat komt onder andere omdat ze dat samenwerkingsverband financieel gezien wat onderschat hebben. Maar bestuurskunde is niet echt in gevaar; bovendien zijn er, als er problemen zijn, altijd oplossingen. Daar is er nu een van aangeboord. Ik heb het bestuur aangeraden een brief te schrijven naar de faculteit. Dat heeft het gedaan; daarin heeft het gewezen op het feit dat de vakgroep in oprichting is en dat dat extra geld vraagt, daarbij wijzend op het samenwerkingsverband met Rotterdam en nog wat andere factoren noemend."

Om verder te gaan met de financiën: wij hoorden, dat, als je bijvoorbeeld hier in Leiden voor bestuurskunde de hoofdvakken volgt, en in Rotterdam de bijvakken, de reiskosten dan gesubsidiëerd zouden worden.

"Bij culturele antropologie bestaat een begrotingspost voor het volgen van onderwijs elders. Voor bestuurskunde moeten we de begroting nog

maken, maar ik wil voorstellen om daar ook zo'n post te creëren. Zeg nou zelf: jullie hebben niet om die interuniversitaire structuur gevraagd, en als je dan naar Rotterdam moet om onderwijs te volgen, dan zou het toch wel prettig zijn als je je treinkaartje terugkreeg. Dat vind ik een heel reële vraag. De minister legt in zijn bezuinigingswoede anders de zwarte piet bij de studenten neer; hij bezuinigt, en jullie mogen betalen. Dat kan natuurlijk nooit de bedoeling zijn geweest."

Als je dit jaar MARE leest, over de maatregelen van Deetman, dan merk je dat het College van Bestuur daar zo wisselvallig op reageert. De ene keer is het college tegen, de andere keer 'zit er toch wel wat in', maar had het college het liever op een andere manier gedaan.

"Je leest in MARE natuurlijk verschillende dingen. Je leest interviews met bestuursleden en je leest dingen die ze elders gezegd hebben. In de politiek zeg je niet op verschillende plaatsen dezelfde dingen. Dat geldt ook in dit geval. Wat tevens een rol speelt, is dat de redactie van MARE niet bevriend is met het College van Bestuur. Je kunt woorden verschillend interpreteren, en als je dat naar jouw journalistieke ideeën doet, dan is dat niet altijd de waarheid natuurlijk."

Is er verdeeldheid binnen het College van Bestuur?

"Dat zal ongetwijfeld, maar of die zo scherp ligt, dat denk ik niet. Kijk, zo'n College loopt echt op eieren. Die hebben voor zichzelf wel uitgemaakt: we kunnen formeel tegensputteren, maar we kunnen het wel vergeten. Die signalen hebben zij ook van het ministerie ontvangen, zo van 'dat gaat absoluut weg'. Dat mag dan politiek gezien niet wereldkundig gemaakt worden, maar het College van Bestuur weet het, en misschien ook wel het faculteitsbestuur."

KAPHORST

Dick Kaphorst is een van de adjunct-beheerders van de Leidse sociale faculteit. Zijn beheer omvat de personele en materiële zaken. Dit laatste is weer globaal te verdelen in financieel, technisch en ruimtebeheer. Naast deze hoofdfunctie vervult Kaphorst binnen de universiteit functies in een aantal commissies.

Zijn beginperiode als adjunct-beheerder kan Kaphorst zich nog goed herinneren: "Toen ik hier kwam informeren, en vroeg waar ik zou komen te werken, zeiden ze: 'Bij vier instituten, midden in de stad'. Ik zei: 'Ik ben daar gek; ik ga niet als een razende roeland door de stad scheuren'. Maar ze zeiden: 'Geen zorgen, het is maar voor een jaar, daarna gaan we allemaal naar één gebouw, aan de Rijnsburgerweg'. Dus ik dacht: vooruit, dat is wel uit te houden, zo'n jaar. Maar het duurt nu reeds drie jaar! Als ik dat geweten had, had ik me waarschijnlijk nog wel even bedacht. Het is fysiek moeilijk te doen: anderhalve dag culturele antropologie, anderhalve dag sociologie, een halve dag bij bestuurskunde en een halve dag bij politieke wetenschappen, plus dus de diverse commissies."

Voordat Kaphorst bij de sociale faculteit aan de slag ging, was hij o.a. als adjunct-beheerder werkzaam bij natuurkunde en betrokken bij het opzetten van het Financieel Administratie Systeem (FAS, een automatiseringsproject van de Leidse universiteit).

Wat is uw eigen opvatting over de ideeën van Deetman? Denkt u dat er inderdaad zoveel bezuinigd moet worden?

"Ja, ik denk dat die bezuinigingen lang niet ver genoeg gaan. Maar dat denk ik financieel gezien. Het hoger onderwijs kost zo verschrikkelijk veel geld. Als ze de lijn van de jaren '70 hadden doorgezet zou er nu 42% van de staatsbegroting naar het onderwijs gaan, heb ik ooit gelezen. Nou ja! Het stichten van een universiteit in Limburg is natuurlijk een giller geweest, evenals het uitgroeien van Rotterdam van economische hogeschool naar universiteit. En wat te denken van het hebben van twee universiteiten in één stad, Amsterdam. Ik denk dat daar iets aan gedaan moet worden. Je moet gewoon een universiteit opheffen! Dan doe je niemand van de studenten tekort, want ze kunnen dan binnen elke universiteit alles krijgen. Ik denk dat je het structureel landelijk zou moeten bezien. Als je hier sociologie gaat opheffen, haal je een stukje uit de universiteit, waardoor zij eigenlijk geen universiteit in de zin van 'allesomvattend' meer is. Je moet vooruitzien; daaronder versta ik dat je een kleine kern moet behouden, waarop je kunt terugvallen als er weer vraag is, in dit geval naar sociologie. Maar in het algemeen moet er een grotere concentratie zijn, waardoor je flexibeler kunt handelen.

*"De universiteiten
worden verplicht
tot nadenken"*

Ik vind dertien instituten voor Nederland toch wel vrij veel. We hebben nu die taakverdelingsoperatie achter de rug. Enig nuttig effect heeft dat natuurlijk wel gehad, o.a. omdat mensen die voorheen de kantjes ervan af liepen, zich nu een ongeluk publiceren omdat ze anders op straat staan. Zo'n bezem er doorheen, eens in de vijf jaar, zou geen kwaad kunnen, dat zou eigenlijk structureel moeten zijn. Maar dan niet zozeer om te bezuinigen, maar om het onderwijs en onderzoek zuiver te houden. Door de bezuinigingen worden de universiteiten verplicht tot nadenken, dat is een gunstig neveneffect."

Waar ziet u in de loop der tijd bestuurskundigen terecht komen?

"Bestuurskunde richt zich natuurlijk op de overheid. Maar als ik het programma zo lees, denk ik dat een goede bestuurskundige bij bijvoorbeeld Philips of een ander zeer groot bedrijf ook goed op zijn plaats is, dat zijn als het ware ook ambtelijke apparaten, in die zin dat mijns inziens het management dezelfde veelzijdige opleiding moet hebben als de hogere bestuursambtenaren, om de gigantische economische, personele en andere bestuurlijke problemen de baas te blijven.

Ik denk in dit kader ook aan collegeleden van het bestuur van een universiteit; hier zou zeker een bestuurskundige in moeten zitten, omdat deze het academisch wereldje goed kent en omdat deze zowel juridisch als economisch geschoold is.

Het is echter zo, dat iemand die afgestudeerd is in bijvoorbeeld de bruggenbouwkunde rustig bestuurslid kan worden; zo iemand kan op zijn gebied wel deskundig zijn, maar wordt op bestuurlijk gebied echt niet gekweld door enige deskundigheid."

"Een nieuwe stap"

Afspraken over de inhoud van dit nummer zijn nog gemaakt onder verantwoordelijkheid van onze hoofdredacteur, Frank Neumann. Hij is per 6 januari jongstleden voor studie vertrokken naar Amerika en zal de komende periode van daar uit van zich laten horen als correspondent.

Aan aanpassing van de redactie viel dan ook niet te ontkomen, waarbij gelijk een aantal nieuwe leden werd aangetrokken. Dit zijn Adriaan Visser, André Hengeveld en Jaap van Rooijen. In het volgend nummer zult u nader met hen kennis maken, onder andere door reportages over 'Libertarius' (een beweging die pleit voor privatisering van overheidstaken) en (onder voorbehoud) de Rijkspsychologische Dienst.

Ook staat, naast andere interessante onderwerpen, een interview met de nieuwe lijsttrekker van de VVD, de heer Voorhoeve, op het programma, alsmede een verslag van de ervaringen van de studievarianten.

Bovendien wordt er ruimte opengelaten voor buitenredactionele bijdragen. Dus grijp uw kans!

Sandra Hogenbirk
aanstaand hoofdredacteur

COPISLUITING : 9 MAART

(Bovenstaand interview werd afgenomen op 14 november 1986)

BOEKHANDEL
KOOYKER

INTERNATIONAL UNIVERSITY BOOKSELLERS

- heeft een zeer uitgebreide voorraad voorgeschreven en aanbevolen boeken voor *alle fakulteiten*.
- biedt de mogelijkheid tot kopen op rekening.
- levert het complete pakket, inclusief buitenlandse titels zo goedkoop mogelijk.

***Een bezoek aan KOOYKER
is een studie waard!***

Nieuwe Rijn 13, 15-16, Leiden.

Telefoon **071-144146**

Openingstijden:

Maandag van 13.00 - 18.00 uur; Dinsdag t/m vrijdag van 09.00 - 18.00 uur;
Zaterdag van 09.00 - 17.00 uur; Donderdag koopavond van 19.00 - 21.00 uur

en

Leidse Plein AZL, Rijnsburgerweg 10, Leiden.

Telefoon **071 - 217455**

Openingstijden:

Maandag t/m vrijdag van 10.30 - 18.00 uur;
Donderdag koopavond;
Zaterdag van 13.30 - 17.00 uur.